

פרשת תצוה כה הדיבור

הקלוקול בלשון הרע הוא עצם הדיבור

כתוב בתורה בבגדי הכהונה של הכהן הגדול (שמות כח, לא-לד), "ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת וגו'. ועשית על שוליו רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב, ופעמוני זהב בתוכם סביב. פעמון זהב ורימון פעמון זהב ורימון על שולי המעיל סביב". ואמרו חז"ל (ובחים פח, ב), המעיל מכפר על לשון הרע, מנין, אמר רבי חנינא יבא דבר שבקול ויכפר על קול הרע, ע"כ. והיינו, שהמעיל יש עליו הפעמונים המוציאים קול, ויביא הקול היוצא מן הפעמון, ויכפר על קולו של המדבר לשון הרע.

אמנם יש לעיין בזה, שמשמעות דברי חז"ל היא, שעיקר הרע של לשון הרע הוא הקול הרע. ולכאורה, עיקר העוולה של הלשון הרע היא התוצאה של דבריו, הקלוקול היוצא מדיבורו, שע"ז נתבזה ונתגנה חברו, והקול והדיבור הם רק ההיכי תמצוי לבוא אל מבוקש זה. וא"כ אין הקול צריך כפרה, אלא הגנאי והבוזין, ואיך דבר זה נתכפר ע"י דבר של קול. דרך משל, אם אדם גנב ורצח בידו ח"ו, ודאי שאין היד צריכה כפרה ותיקון, אלא הגניבה והרציחה.

וכמו כן יש לעיין, דהנה בסדר טהרת מצורע כתיב (ויקרא יד, ד) "ולקח למטהר שתי ציפורים חיות טהורות". ופירשו חז"ל (ערכין טז, ב, מובא ברש"י שם), לפי שהנגעים באין על לשון הרע, שהוא מעשה פטופטי דברים, לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטים תמיד בצפצוף קול, ע"כ. וגם כאן צריך ביאור, וכי החטא של לשון הרע הוא שדיבר דברים של מה בכך, דברים של צפצוף ופיטפוט בעלמא? הלא העוולה הוא מה שדיבר על חברו דברי בוז וקלון, וגינה אותו, וא"כ איך מטהרין נגע זה ע"י ידי צפורים המצפצפים ומפטפטים?

חטא המרגלים - ההבטה הרעה על הארץ

וכן מצינו אצל המרגלים, שעיקר החטא של לשון הרע הוא הגנות שבו, ולא הדיבור, ומקרא מלא דיבר הכתוב, שחטאם של המרגלים היה בזה שהיו מוציאי דיבת הארץ רעה (במדבר יד, לז), היינו שדברו לשון הרע על ארץ ישראל. אמנם כתוב עוד באותה פרשה (שם פסוק לד) "במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום, יום לשנה יום לשנה תשאו את עונותכם ארבעים שנה" וגו'. ואיתא בחז"ל (עיי"ש ברש"י יג, כה) שבאמת לילך לארכה ולרחבה של ארץ ישראל היה צריך שמונים יום, אלא שגלוי וידוע לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה, ולכן קיצר לפניהם את הדרך. והדברים צריכים ביאור, כיון שהחטא היה הלשון הרע, למה ענש אותם הקב"ה כפי ימי ההליכה, הלא לא נתגדלה הדבה הרעה על ידי ריבוי ההליכה?

וביאר בספר שיחות מוסר (עמ' קנח), שמכאן אנו למדים, שעיקר החטא של המרגלים, אף שהיה לשון הרע, לא היה הדיבור וההוצאת דיבה, אלא מה שהיו מסתכלים על ארץ ישראל בעין רעה, שהיו תרים אותה ארבעים יום, כדי למצוא את חסרונותיה. וכן כתב החפץ חיים (הלכות לשון הרע כלל א באר מים חיים ס"ק ד בהגה"ה) בשם השל"ה הק' (פרשת קדושים דרך חיים תוכחת מוסר אות נח), דלהכי אפקיה רחמנא ללאו דלא תלך רכיל בלשון הליכה, ללמדנו שאף משעת הילוכו למצוא דבר רע, כבר עובר על איסור, אף קודם הדיבור.

ולפי דבריהם נתגדלה התמיהה הנ"ל, דמדברי חז"ל משמע שעיקר החטא הוא הדיבור והקול בעלמא אפילו בלא התוצאה, ומחטא המרגלים מבואר דאין הדיבור הרע עיקר העוולה, אלא ההבטה וההסתכלות לראות ולמצוא הדבה והגנאי.

"הדיבור הנמאס"

תנן במסכת אבות (פרק א משנה טז), כל המרבה דברים מביא חטא. והאריך הרמב"ם בפירושו שם בביאור חלקי הדיבור, וכתב שם בא"ד וז"ל, החלק הג' הוא הדיבור הנמאס אשר אין בו תועלת לאדם בנפשו ולא עבירה ולא מרי, כרוב סיפור ההמון במה שאירע ומה שהיה, ומה הם מנהגי מלך פלוני בהיכלו, ואיך היתה סבת מות פלוני, או איך התעשר פלוני, ואלו קוראים אותם החכמים

"שיחה בטילה", והחסידים השתדלו עצמם להניח זה החלק מן הדיבור, עכ"ל עיי"ש. ודבריו צריכים ביאור, שאע"ג שדיבורים כאלו הם דברי בטלה, ולכן שפיר הרחיקו החסידים עצמן מזה, אבל למה כתב הרמב"ם שהוא נמאס, איזה קלקול יש בזה שמדבר דברים בטלים, והלא לא הזיק או הרע לשום אדם, ואין בו שום תערובת של איסור. ולא מצאנו דוגמת זה בשאר הפעולות, שאם אדם עושה פעולה ללא תכלית, כגון שהולך ברגליו ללא סבה ובלי שום תועלת, שהליכה זו נקרא הליכה בטילה ונחשבת לדבר מאוס.

עיקר צורת האדם - "רוח ממללא"

ומצינו פשר דבר זה בספר דעת תורה (ויקרא עמ' קי) שכתב וז"ל, כח הדיבור וענינו, סודו ונפלאותו של דבור האדם, נורא עד מאד, הלא הוא כל מעלתו ויתרונו על הבהמה. "ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית ב, ז), תרגום אונקלוס "לרוח ממללא", הנה כל ענין הדיבור הוא מנשמת חיים אשר נפח באפיו, ומדיליה נפח, חלק אלו-ה, להבין ולהשכיל, והכל בכח הדיבור; ברוח ממללא - כל כולם, והנה זה האדם ביקר נמשל כבהמות נדמה, כי זלזל דבורו ושמו לפטפט בעלמא, כפטפטי צפרים, אשר לא בשם דיבור תקרא אותם, אלא רק כצפצוף קול בעלמא, מאין זה בא ריבוי השיח בדברים בטלים והבלים ללא כל תועלת? ללא כל חכמה ושכל? הלא הוא מאשר נתרוקן מכל סוד הדבור בעצם וכו', עכ"ל.

מבואר מדבריו יסוד נפלא, אשר חלוק כח הדיבור משאר פעולות האדם, ששאר פעולות האדם הם מתולדות הגוף, שהוא רק הלבוש החיצוני של האדם. משא"כ הדיבור, הוא תולדת עצם מציאות האדם, דהיינו נשמתו ושכלו. ולכן הדיבור הוא חלק מעיקר צורת האדם, וכמ"ש החובת הלבבות (שער הבחינה פרק ה) שהאדם הוא "הלב והלשון". וכן מצינו (אבות פרק ו משנה ו) שאחד מהמ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, הוא עריכת שפתים. וביאר רבי חיים מוואלאז'ין (רוח חיים שם), שהפה מרגיש הפגימה שבהבנת הלב. ובזה מובן מה דקי"ל דהרהור לאו כדבור דמי, ואין מברכין ברכת התורה על לימוד בלב ובשכל לבד. וכן דרשו חז"ל (עירובין נד) כי חיים הם למוצאיהם, אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה, כי ע"י הדיבור הדברים מתבהרים ומתבררים ונחרתים בלבו ובנפשו, ובלאו הכי הוא שוכח.

כח הלשון

ולא עוד, אלא שהדיבור משפיע על האדם, והוא קובע הרבה את דעותיו ומדותיו של האדם. כתוב (משלי טו, א) "מענה רך ישיב חמה, ודבר עצב יעלה אף". ועיי"ש בפירוש הגר"א, שמבאר דהפסוק עוסק על המדבר עצמו, שאם מדבר במענה רך, הרי זה משיב את כעסו, אבל אם מדבר דברים עצבים, הוא מעלה את אפו. וזהו מה שאמר שלמה המלך ע"ה (שם יח, ז) "פי כסיל מַחְתָּה לו ושפתיו מוקש נפשו" (עיי"ש בפירוש הגר"א), שע"י דיבורו של הכסיל, הוא מקלקל את נפשו. וכך איתא בפירוש הגר"א על הפסוק (שם יג, ג) "פִּשְׁק שפתיו מַחְתָּה לו", שמי שמרחיב שפתיו, אע"פ שיש לו נפש טובה ועושה מצוות הרבה וכמה גדרים, פיו יגרום לו מחיתה וקלקול לכל. והביאור בזה הוא כנ"ל, שהדיבור הוא התולדה של פנימיות האדם, ואם המעשים החיצוניים מעוררים הפנימיות - כמו שכתב המסילת ישרים (סוף פרק ז) - והיינו אפילו החיצוניות של הגוף שהוא רק לבוש הגשמי, על אחת כמה וכמה שהדיבור שהוא החיצוניות של נשמתו ושכלו מממש, שיהא מעורר את הפנימיות.

ועוד מעלה קיימת בדיבור, שהאדם בדיבורו מתדמה לקונו ובו ניכר שנברא בצלם אלקים. כי כמו שהקב"ה ברא את העולם במאמר פיו כביכול, כך האדם יש לו כח להיות בורא ומחדש בדיבורו. וזהו הענין של נדרים, שאדם נוטל ככר של היתר גמור, ועל ידי דיבורו מחדש ומשווה אותו לחפצא של איסור.

וכיון שכן, שדיבורו של האדם הוא עיקר צורתו ומעלתו, לכן כאשר האדם מדבר דברים בטלים כצפצוף הצפורים, אין זה רק דברים בעלמא, אלא הרי הוא מזלזל בעיקר צורת האדם, ולכן אין לך דבר נמאס יותר מזה. ועיין במשנת רבי אהרן (ח"ג עמ' קיד), שכתב דעיקר כח האדם לבחור בטוב או ברע תלוי בדיבורו של האדם, ולכן הזלזול בדיבור הרי זה זלזול בעצם מעלת וצורת האדם כבעל בחירה. ובאמת עיקרי הדברים מפורשים בדברי חז"ל (סנהדרין צט, ב), שדרשו אהא דכתיב (איוב ה, ז) "אדם לעמל יולד", דהיינו לעמל פה - לעמל תורה. הרי שעיקר עבודתו של האדם, הוא עמל התורה שהוא עוסק בה בדיבורו.

לייקר את הדיבור ולנצל לטוב

ולכן צריך האדם לייקר ולהחשיב את כח הדיבור שלו, ולא להפחית אותו להשתמש בו לדברים של מה בכך. ומטעם זה אמרו חז"ל (חולין פט, א) מהו

אומנותו של אדם בעולם הזה, ישים עצמו כאלם. ואנו יכולים ללמוד עד היכן הדברים מגיעים ממה שכתב הרא"ש (ארחות חיים יום שני אות ל) וז"ל, ויקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דבריו, עכ"ל. ואמרו בעלי המוסר, כי צריך להיות יותר קשה על האדם לפתוח פיו, מלעקור אבן הטוחן מעל הריחים. וכל כך למה? - כי הדיבור הוא עיקר מעלת צלם האלקים שבאדם.

ונמצא שכאשר האדם מצפצף בדברים בטלים, דברים של מה בכך, הוא מאבד מעצמו בידים את צורת האדם שלו, ומתנהג כבהמה וכפחות ממנה, ולכן הוא נמאס. וזה ג"כ משפיע על כל מציאותו והנהגתו, ונעשה בהמי בהשקפתו ומבטו, כי כאשר הגוף אינו תחת ממשלת שכלו, אז הוא רואה הכל בעיני גופו ולא בעיני השכל. ולכן כשמסתכל על אחרים, הוא רואה את חסרונם ונגעיהם, וממילא הוא מזלזל בהם. ואילו היה שכלו גובר על גופו, והיה נשאר זך ונקי, אזי היה רואה את אחרים בעין שכלו, והיה מכיר את מעלתם של בני אדם ולא רק את המומים שלהם. נמצא, שירידת האדם מתחלת עם דברים בטלים, ומדרדר והולך עד שנופל למדרגה של בהמה, רואה רק צד הפגם של אחרים ומזלזל בהם. ובאמת כל זה מבואר להדיא בדברי הרמב"ם בסוף הלכות טומאת צרעת (פרק טז הלכה י) שכתב וז"ל, וזה הוא דרך ישיבת הלצים הרשעים, בתחלה מרכיב בדברי הבאי וכו', ומתוך כך באין לספר בגנות צדיקים, ומתוך כך יהיה להן הרגל לדבר בנביאים וליתן דופי בדבריהם וכו', ומתוך כך באין לדבר באלהים וכופרין בעיקר וכו', עכ"ל. והדברים מבהילים, שמדברי הבאי בעלמא באים לידי כפירה בעיקר! והיינו כנ"ל, שע"י פטפוטי דברים נפסד ממנו כל צורת האדם, ונעשה כבהמה ממש.

אמנם יש לנו ללמוד מזה ג"כ חיזוק גדול, שהרי מדה טובה מרובה ממדת פורענות, ואם ישתמש האדם בכח הדיבור שלו לדבר דברי תורה, דברי מוסר ויראת שמים, ע"י הדיבור עצמו יתחזק שכלו וכחו לבחור בטוב. ולא רק מלימוד תורה בעומק העיון, אלא אפילו מדברים קלים, כגון קריאת מזמורי תהלים או אמירת דברי חיזוק ועידוד לחבירו, תבא תועלת רבה להגביר את הצלם אלוקים שבו, שהרי מכל מקום הוא משתמש בכח הדיבור שלו לטוב, וכמו שנאמר (משלי טו, ד) "מרפא לשון עץ חיים" וגו', דהיינו שלשון טובה הרי היא כעץ שמפרה ומרבה חיים, וע"י דיבורים כאלו יזכה לעלות מעלה מעלה.

